

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

58e Jaargang no 8; 29 augustus 1969

GEMEENTE-SPAARBANK VAN MAASTRICHT

biedt U:

Uitgebreide kosteloze service

***Onbeperkte garantie van de
Gemeente Maastricht***

De hoogst mogelijke rente

Algehele geheimhouding

Hoofdkantoor: Markt 17 te Maastricht

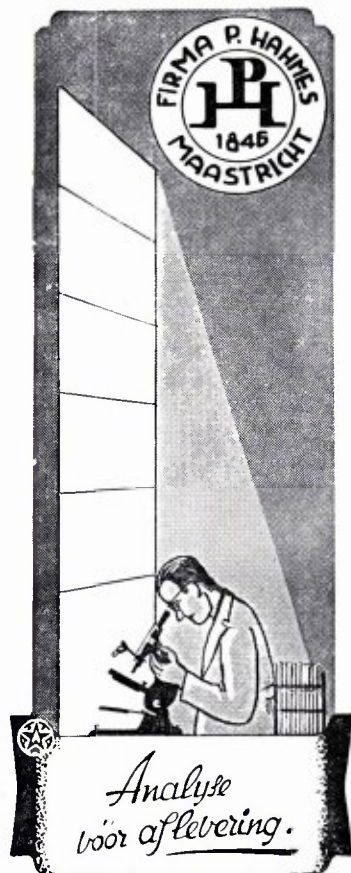
Bijkantoren te:

Maastricht: St. Annalaan 14 en Spoorweglaan 13.

Sittard: Engelenkampstraat 72 en

Valkenburg: L. v. d. Maesenstraat 11.

Rijdende bijkantoren: dienstregelingen gratis op
aanvraag.

Hier kan

uw advertentie

nog geplaatst worden

NIEUWE EN OUDE

Natuurwetenschappelijke BOEKEN

Speciaal :
ENTOMOLOGIE
ZOOLOGIE
BOTANIE

leveren op zeer gemakkelijke voorwaarden

GOECKE & EVERS

Uitgeverij - Boekhandel en Antiquariaat voor
Natuurwetenschappelijke Litteratuur

Neue Anschrift : 415 Krefeld, Duetschland
Dürerstr. 13

CATALOGI WORDEN OP AANVRAAG EN ONDER
OPGAAF VAN STUDIEGEBIED GRATIS TOEGEZONDEN

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts; Dr. P. J. van Nieuwenhoven; Dr. E. M. Kruytzer.

Hoofdredactrice: Mevr. Dr. W. Minis - van de Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht (tel. 04400-12556).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Telefoon 04400 - 14174. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,25, voor leden f 1,—; dubbelnummers f 2,50 en f 2,—. Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP:

Voorzitter: Prof. Dr. J. K. A. van Boven, Bosquetplein 7, Maastricht.

Secretaresse: Mevr. Dr. L. Wiertz-Hoessels, Bergerstraat 103, Heer.

Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87A, giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Maastricht.

Lidmaatschap f 10,— per jaar (gezinscontributie f 12,50). Het Maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Prijs voor niet-leden f 15,— per jaar.

INHOUD: Aankondiging van de maandvergaderingen, blz. 121. — De afbeelding op de omslag, blz. 121. — De natuur in, blz. 121 — Uit eigen kring, blz. 122. — Nieuwe leden, blz. 122. — Verslag van de jaarvergadering en excursie, blz. 122. — J. H. H. de Haan: De IJzeren Man te Weert, blz. 126. — Verslagen van de maandvergaderingen, blz. 129. — J. H. M. Hilgers: De achteruitgang van de Orchidaceae in Zuid-Limburg VII, blz. 135.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op dinsdag 2 september om 19.00 uur in het Grotius College.

te Maastricht op donderdag 4 september om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Voor deze avonden zijn geen speciale onderwerpen aangekondigd in de veronderstelling dat de leden gedurende de afgelopen zomermaanden vele interessante waarnemingen zullen gedaan hebben.

Demonstratie van materiaal of projectie van dia's die de observatie kunnen illustreren, worden op prijs gesteld.

DE AFBEELDING OP DE OMSLAG

Breedbladige Ereprijs op walmuur.

foto P. J. v. N.

I.V.N. DAG

Deze wordt op 28 september te Brunssum gehouden. Nadere gegevens volgen.

DE NATUUR IN

Excursie Natuurhistorisch Genootschap.

Op zaterdag 27 september zal op uitnodiging van Prof. Dr. H. J. Venema een excursie worden gemaakt naar het Belmonte Arboretum en de Botanische Tuinen van de Landbouwhogeschool te Wageningen. De tocht wordt per autobus gemaakt. De kosten bedragen f 7,50 p.p. Dit bedrag kan tijdens de rit worden voldaan. De bus vertrekt om 8 uur van het Natuurhistorisch Museum, om 8.20 van het station Maastricht, na aankomst van de trein uit Heerlen. (Vertrek uit Heerlen: 7.50).

Rond 11 uur verwacht Prof. Venema ons op Belmonte. Daarna wordt in Wageningen geluncht (men kan lunchpakketten meenemen).

In de namiddag organiseert Prof. Venema een rondleiding in de oude tuinen van het Laboratorium en naar de collectie vaste planten op 't Spijk. Rond 8 uur hopen wij terug te zijn in Maastricht.

Opgave aan het Natuurhistorisch Museum tot uiterlijk 18 september (tel. 14174). Opgave verplicht tot betaling, tenzij men 48 uur van te voren de deelname annuleert.

**PROGRAMMA VAN
HET I.V.N. - ZUID-LIMBURG**

Zondag 7 september: Swalm-Netteroute o.l.v. I.V.N.-Schaesberg.

Vertrek Rivoli theater te Heerlen om 9.00 uur. Opgave en inlichtingen bij dhr. H. Vinken, Jonkheerstraat 3 te Schaesberg.

Zondag 7 september: Wandeling door het Danikerbos te Geleen o.l.v. I.V.N.-Elsloo.

Vertrek spoorwegovergang Sweykhuisen om 14.30 uur.

Zondag 14 september Wandeling naar Geulhem, Ronde Bos, Kloosterbos. o.l.v. I.V.N.-Valkenburg. Vertrek VVV-kantoor Valkenburg om 14.00 uur.

Zondag 14 september: Dagwandeling door de Voerstreek o.l.v. I.V.N.-Bocholtz. Vertrek en einde kerk van Noorbeek om 11.00 uur.

Zondag 14 september: Ardennenwandeling door het Hohe Venn o.l.v. I.V.N.-Heerlen. Deelnemersprijs leden f 6,—; niet leden f 7,—. Opgave vóór 7 september door storting deelnemersgeld op giro no. 1168814 t.n.v. Penningmeester I.V.N.-Limburg te Heerlen of tel. 04440-19355. Voor deze wandeling door ruw terrein zijn stevige schoenen wel gewenst. Pas en lunchpakket meenemen.

Zondag 21 september: Dagwandeling door de Rimburgerbossen o.l.v. I.V.N.-Kerkrade. Vertrek H. Hartbeeld te Eygelshoven om 11.00 uur. Pas en lunchpakket meenemen.

Zondag 21 september: Plombières via Grp. 8, Terbruggen en Geulvallei. o.l.v. I.V.N.-Vijlen/Vaals. Vertrek LTM-halte Holset om 11.00 uur. LTM-lijn 42 uit Gulpen.

Zondag 21 september: Middagwandeling door het Geuldal o.l.v. I.V.N.-Meerssen. Vertrek VVV-kantoor Meerssen om 14.30 uur.

Zondag 21 september: Kasteel Limbricht o.l.v. I.V.N.-Swentibold. Vertrek ingang kasteel om 14.30 uur.

UIT EIGEN KRING

Op vrijdag 19 juni promoveerde aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen tot doctor in de geneeskunde de heer P. M e s k e r, zenuwarts te Maastricht, op proefschrift: „De menselijke hand”.

**VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING
te Weert op 1 juni 1969**

Aanwezig waren de dames Minis-van de Geyn, Scholberg-Crijns en Wiertz-Hoessels en de heren van Boven, Montagne, Dijkstra, Ex, Montagne, Wassenberg, Bult, Kruytzer, Sterken, Jansen, Johns, Spreuwenberg, Goldschmidt, Sniekers, Ogg, van Nieuwenhoven en de Haan.

Voorzitter opent de vergadering en zegt verheugd te zijn, dat wij dit maal in het land van Weert de jaarvergadering houden. Bijzonder stelt hij op prijs dat de heer de Haan een resumé wil geven over de IJzeren Man, waar de vergaderzaal op uit ziet. (zie artikel op blz. 126).

Van de heren Geurts, Heerkens Thijssen, Diemont en Gilissen is bericht van verhindering binnengekomen.

Prof. van Boven heeft een goed bericht: de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting heeft een bedrag van 1200 gulden toegekend voor een uitgave van de voorzitter over de Termieten uit de collectie Wasmann. Met dit bedrag worden weliswaar niet de gehele kosten gedekt, maar het is een zeer welkome tegemoetkoming!

Hierna volgt het verslag van de secretaresse, mevrouw Dr. E. Wiertz-Hoessels:

Het ledental, dat verleden jaar 685 bedroeg, steeg tot 750, waarvan 19 buitenlanders. In Maastricht en naaste omgeving wonen 265 leden, in Heerlen en omstreken 117, in Venlo en omgeving 49 leden.

De maandvergaderingen in Maastricht werden zeer druk bezocht. Dit jaar was er een vrij groot aantal avonden met sprekers over een aangekondigd onderwerp.

Een 4-tal excursies werd uitgeschreven en genoot veel belangstelling (zie verslagen in de Maandbladen).

Het Genootschap betreurt het heengaan van zeven leden, te weten:

A. J. P. Dassen, emeritus Pastoor uit Valkenburg;

Prof. Dr. L. F. de Beaufort uit Amersfoort;

P. J. Brakman uit Elsloo;

Drs. R. Salomons uit Horn;

Ir. G. P. Ittman uit Eindhoven;

Drs. J. Cremers uit Heerlen en

J. J. G. Holstege uit Cadier en Keer.

In de loop van dit jaar kwam de statutenwijziging gereed. Hierop werd wederom de koninklijke goedkeuring verleend voor een periode van 29 jaar. Ook het huishoudelijk reglement is inmiddels bekeken; in verband met het aanbrenge van diverse correcties en wijzigingen zijn wij veel dank verschuldigd aan Mr. Stan Smeets uit Weert, die ons dit werk uit handen genomen heeft.

De maandvergaderingen in Heerlen werden goed bezocht. In Echt, Weert en Venlo werden min of meer regelmatig bijeenkomsten gehouden.

Ook dit jaar past een woord van dank aan de heer Genemans van het Natuurhistorisch Museum voor het vele werk dat hij voor het Genootschap en maandblad gedaan heeft.

De voorzitter dankt op zijn beurt de secretaresse om de afwikkeling van allerlei uiteenlopende correspondentie die in de loop van 't jaar bij het Genootschap binnenkomt.

Dan volgt het verslag van de penningmeester, de heer P. Wassenberg:

De drukkosten van het maandblad lagen weer iets hoger dan in 1967. In 1967 waren geen extra drukkosten aan publicaties. In 1968 kwamen er twee publicaties uit: de nos. 17 en 18; drukkosten resp. f 2700,— en f 7000,—.

De overige uitgaven (cliché's overdrukken, enz.) bleven ongeveer gelijk aan die van het voorafgaande jaar.

Was de opbrengst aan contributies in 1967 ongeveer f 600,— hoger dan in 1966, in 1968 bleef deze opbrengst enigszins beneden die van 1967. (het aantal jeugdleden nam sterk toe, deze betalen echter slechts f 3,50).

De subsidie van de provincie Limburg bedroeg, evenals in voorafgaande jaren, f 9000,— terwijl de gemeente Maastricht, behalve haar jaarlijkse subsidie van f 1000,—, opnieuw een bedrag van f 7500,— beschikbaar stelde als bijdrage in de kosten van ruilverkeer en wetenschappelijke uitgaven.

Van de gemeente Heer werd een bedrag van f 150,— ontvangen.

De stichting Het Limburgs Landschap nam van onze extra grote oplage van het Mergellandnummer, een groot aantal exemplaren af.

Dank zij belangrijke steun van de provincie

en de gemeente Maastricht bleef het eindsaldo op 31 december 1968 niet meer dan ongeveer f 2000,— beneden het beginsaldo op 1 januari 1968.

Het volgende agendapunt is het verslag van de Kascommissie over het jaar 1968. Mede namens mejuffrouw Chamille leest de heer Sniekers het verslag voor, waaruit blijkt dat bij controle ten huize van de penningmeester op 17 mei j.l. een zeer exact beheer van de financiën kon worden geconstateerd. De penningmeester wordt onder dankzegging gedechargeerd. Tot leden van de kascommissie 1969 worden benoemd de heren Sniekers en Ogg.

Het is mij een behoefte, aldus de Voorzitter, om na deze verantwoording de penningmeester de heer Wassenberg van harte te danken om het vele vaak weinig spectaculaire werk dat hij in deze functie verricht, maar dat uiteindelijk resulteert in een gezonde financiële toestand.

Vervolgens brengt mevrouw Dr. W. Minis-van de Geyn als Hoofdredacteur van het Maandblad verslag uit:

Bieden de vergaderingen en excursies enerzijds een verhoging van activiteiten onder de leden van de plaatselijke afdelingen, anderzijds bepalen de uitgaven van het Genootschap het gezicht naar buiten, dat van de beste kant getoond dient te worden.

In 1968 verschenen de Publicaties twee keer: Reeks XVIII afl. 1/2 en 3/4.

Wat het Maandblad betreft werd wederom 'n Limburgnummer onder redactie van Dr. P. J. van Nieuwenhoven en de heer ter Horst uitgegeven; het extra nummer was dit keer gewijd aan de luister van het Mergelland.

Hoewel de oplaag van het Mergellandnummer weer hoger was dan van het Brunsummerheidsnummer, blijkt voor de 2e keer dat de voorraad te gauw is uitgeput, wél 'n bewijs dat we met deze opzet op de goede weg zijn!

Ook werd aan de acta et gesta van het Natuurhistorisch Museum een ruime plaats ingeruimd: tentoonstellingen, aanwinsten, jaarverslagen, beschrijvingen van collecties enz.

De 4 Genootschaps-excursies werden steeds uitvoerig aangekondigd en verslagen; met de-

ze vastgelegde gegevens kan men later deze terreinen nog eens opnieuw bezoeken; deze gang van zaken oogste derhalve veel waardering.

'n Probleem vormen nog altijd de opsommingen van de vogelwaarnemingen; de redactie heeft de stille hoop dat onze enthousiaste ornithologen zich zullen laten inspireren door de opzet van het Notenkrakers-artikel, waar een schat aan „droge” gegevens tot een aantrekkelijk artikel is verwerkt.

Ofschoon de artikelen meestal van populair-instructieve aard zijn, werden toch wetenschappelijke bijdragen van bv. entomologische primers graag opgenomen.

De foto's op de omslagen vestigden dit jaar nog eens de aandacht op het Stadspark te Maastricht, dat door de aanleg van de Maasboulevard ingrijpend veranderd gaat worden.

Tot slot 'n dankwoord aan de mederedacteuren, de heren Kruytzer en van Nieuwenhoven om hun bijstand.

De heer **Bult** brengt naar voren, dat in het Maandblad de opsomming van vogelwaarnemingen weliswaar droge stof is, die daarentegen voor geïnteresseerden van veel belang is. Spr. wil in overweging nemen of in de toekomst een andere opzet mogelijk is.

Dr. **Montagne** merkt op, dat hij tot zijn vreugde heeft kunnen constateren, dat de „afdelingen” Heerlen, Echt, Weert en Venlo het afgelopen jaar actief zijn geweest, zodat de indruk, dat Maastricht de vestiging van het Natuurhistorisch Genootschap is, wordt weggenomen. Spr. ziet de toekomst van het Genootschap voor een belangrijk deel liggen in de provincie en hij vraagt de voorzitter de belangstelling hiervoor te stimuleren. Voorzitter antwoordt dat het bestuur deze opvatting geheel deelt, dat dit ook de reden is waarom elk jaar de jaarvergadering in een andere regio wordt gehouden. Ook de onderwerpen die voor de Limburgnummers gekozen worden, onderstrepen deze tendens.

Dr. van **Nieuwenhoven** meent, dat de historie geweld wordt aangedaan wanneer de „Vrienden der Natuur” zonder meer als afdelingen van het Genootschap worden beschouwd.

Voorzitter antwoordt hierop dat velen van

de Vrienden der Natuur lid zijn van het Natuurhistorisch Genootschap en dat er voorts altijd contact bestaat tussen beide groeperingen. De heer **Goldschmidt** zegt als voorzitter van de Vrienden der Natuur in Weert, dat hun leden eerst een substraat moeten hebben om te kunnen groeien, er moet eerst voldoende belangstelling gekweekt worden. De heer **de Haan** is een belangrijke stimulans om de aansluiting bij het Genootschap te bevorderen.

Tot slot wenst voorzitter de heer **Sterken** namens allen heel hartelijk geluk met zijn tachtigste verjaardag, die afgelopen week gevierd is. De heer **Sterken** is altijd een trouw lid geweest en heeft met name in de afdeling Heerlen een grote rol gespeeld. Prof. van **Boven** spreekt de wens uit, dat de heer **Sterken** zijn vitaliteit en goede gezondheid nog vele jaren mag behouden. In zijn dankwoord zegt de heer **Sterken**, dat hij tevens 25 jaar lid is van het Genootschap. Zijn geste, om de penningmeester 25 gulden te overhandigen lokt alle aanwezigen tot een hartelijk applaus. Voorzitter merkt op: „wij zijn allemaal getuigen, het is enorm!”. Hierna wordt de vergadering gesloten en de lunch gebruikt.

De heer Sterken:
„nomen sit omen”.

foto P. J. v. N. 1968.

Vervolgens werd na de middag een excursie gehouden naar „de Groote Peel”.

De heer **Spreuwenberg** schreef na afloop het volgende verslag:

„De Groote Peel”, staatsnatuurreservaat (opp. ca. 900 ha), is gelegen op de grens tussen Limburg en Noord-Brabant in de gemeenten Nederweert, Meijel en Asten, is een res-

tant van het destijds tienduizenden hektaren tellende moerasgebied, dat zich uitstreckte van Nederweert tot Venray.

Om 14.30 uur hadden rond 25 deelnemers zich verzameld bij het „ooievaarsnest” vanwaar de excursie werd begonnen. Het feit dat er zo weinig deelnemers waren moet worden geweten aan het weer, dat zich tot dan niet van zijn beste zijde had laten zien.

De wegblijvers kregen echter ongelijk want het grootste deel van de excursie werd afgelegd onder een stralende hemel. Al aan het begin van de wandeling, die onder leiding stond van de Weerter Vrienden der Natuur, werd een zingende witgesterde blauwborst, (*Cyanosylvia svecica cyanecula*), gehoord, terwijl een tweede exemplaar zich even daarna goed liet bekijken.

Een attractie was de kokmeeuwkolonie in de Philose Peel waar veel nog niet vliegvlugge jongen op de nesten zaten of rondzwommen.

Op het grote door het staatsbosbeheer aangelegde ven „Aan 't Elfde” genaamd, werden enkele leuke waarnemingen gedaan: één tafeleend (*Aythya ferina*) met vijf jongen, één paartje kuifeenden (*Aythya fuligula*), één paartje futen (*Podiceps cristata*) met twee jongen en één visdief (*Sterna hirundo*) met één visje in de bek, die, zij het zonder succes, enige tijd werd achtervolgd door een kokmeeuw.

Boven het Steltlopersven werd één jagende bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*) gezien. Jammer, dat dit ven, dat is aangelegd om tijdens de trektijd als slikachtig fourageertrein te dienen voor de vele steltlopers die de Peel

De deelnemers aan de excursie.

foto Johns.

Meeuwenkolonie in de Philose Peel. foto Johns.

bezoeken, nu praktisch helemaal begroeid is met pitrus en pijpestrootjes. Het zou een aanwinst zijn voor het reservaat als het Steltlopersven weer in zijn oorspronkelijke staat werd teruggebracht!

De toename van de scholeksters (*Haematopus ostralegus*) in onze gewesten werd gedomineerd door twee van deze luid roepende boven de peel vliegende „Bonte pieten”.

Behalve naar de hierboven genoemde min of meer typische peelpewoners, werd natuurlijk ook gekeken en geluisterd naar de algemene zangvogels als boompieper, tuinfluit, geelgors en rietgors. De wulpen met hun jongen hadden de peel reeds verlaten, zodat deze jodelaars alleen vanuit de verte konden worden beluisterd. Via de Scheidsbaan en de 10e Baan werd de terugtocht aanvaard. Een geslaagde excursie die voor herhaling vatbaar is, maar dan bij voorkeur op einde april — begin mei als de Peel, ornithologisch gezien, op zijn hoogtepunt is.

Oude toegangsweg over de Boshoverbeek naar de IJzeren Man ± 1930.

foto J. H. H. de Haan.

„DE IJZEREN MAN” TE WEERT

door

J. H. H. de HAAN

Het complex „De IJzeren Man” is een natuurpark, hetwelk in zijn totaliteit een oppervlakte beslaat van ongeveer 110 H.A. Het is ten Zuid-Westen van de stad gelegen.

Het eigenlijke water groot 14 HA., dat daar in is gelegen en ter plaatse meer speciaal met deze naam wordt aangeduid, dankt zulks, aan de in de volksmond aldus genoemde graafmachine, welke bij de zandwinning destijds te werk werd gesteld.

Dit had plaats in de jaren 1912-1913 in verband met de aanleg van de spoorweg Weert-Eindhoven. Oorspronkelijk was ter plaatse een uit stuifduinen ontstaan, geaccidenteerd heideveld, gedeeltelijk bebost en met brem begroeid,

welke flora zich heden ten dage in deze omgeving uitgebreid heeft weten te handhaven.

Stenen gebruiksvoorwerpen van prehistorische mensen werden hier gevonden en een bij bovenbedoelde werkzaamheden uitgegraven urn bevindt zich in het gemeentelijk museum te Weert.

Na de zandwinning vulde zich het daardoor ontstane bassin in hoofdzaak met grondwater en tevens ook met water uit de Bocholterbeek.

De oevers waren ten dele steil en onbegroeid en al spoedig vestigde zich daar, waar nu de zweminrichting is, een grote oeverzwaluwkolonie en aan de noordzijde, waar zich tegenwoordig een restaurant bevindt, broedde tot

1926 de ijsvogel, welke thans nog in het aangrenzend gebied, als broedvogel regelmatig voorkomt.

Op een kleine zandige vlakke, waar de kleine pluvier broedde, heeft zich nu temidden van eiken en berken een heksenkring van de voorjaars-ridderzwam ontwikkeld.

Deze omgeving was rijk aan hagedissen. Hazelwormen en boomkikvorsen kwamen van hier tot in de stad voor.

De zwarte mijnspin, *Atypus piceus*, met haar merkwaardige buisvormige webbouw, welke met een gang schuin in de grond voert en zich aan de oppervlakte nog een eind tussen en onder de begroeiing door voortzet, kon men hier langs de greppels in de heide aantreffen.

Van de hier voorkomende orchideeën, moet ik allereerst de wespenorchis noemen, die ter plaatse van het huidige hertenkamp in een bijzonder weelderige vegetatie, met één meter hoge exemplaren, voorkwam. Ook de keverorchis en de gevlekte orchis kwamen hier voor. Op vochtige plekken groeide de kleine wolfs-

klaauw. In de bossen heb ik meermalen stofzaad aangetroffen.

Van de vlinders kwamen de nachtpauwoog, de vlinder *Anomalus* en de vlinder van de veelvraatruis algemeen voor. Ook de Jacobsvlinder zag men hier destijds geregeld, naast zoals vanzelfsprekend de dagvlinders: grote en kleine vos, nummervlinder, dagpauwoog, distelvlinder, zandoogje, kleine parelmoervlinder, vuurvlinder en dikkopje.

Op 3 mei 1969 zag ik aan de IJzeren Man nog een zeer gaaf exemplaar van de Koningsmantel met witte band.

Van de kevers zijn mij vooral de enorme aantallen van de kleine junikeyver bijgebleven, zoals die hier in sommige jaren rondom het water op heesters voorkwamen. Verder nog de vangkuiltjes van de larve van de mierenleeuw, die ook thans nog aan de zuidzijde van dit complex te vinden zijn.

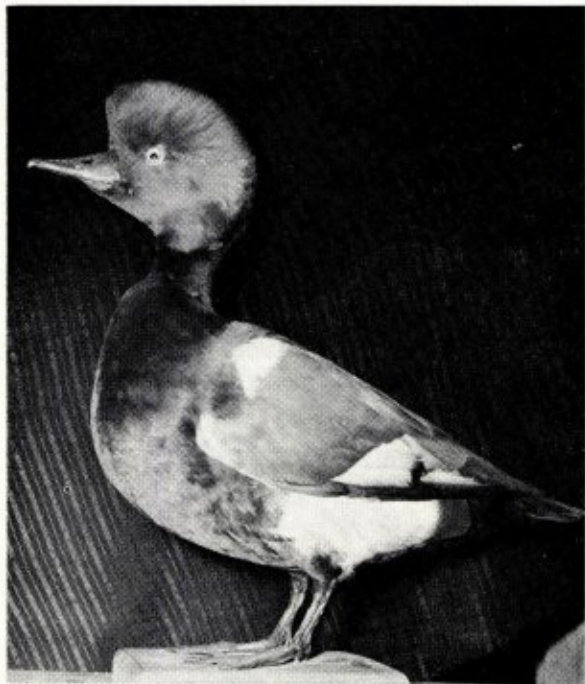
Wat massaal optreden aanging, sloegen de haften echter een monster-record, waarbij de lege huidjes de destijds nabij het water opgerichte attractieobjecten, als met een witte laag bedekten.

Momenteel bestaat de begroeiing van het IJzeren Man-complex voor het overgrote deel uit bossen van grove den, ten dele met een ondergroei van Amerikaanse eiken; verder larix, populieren, berken, beuken, eiken, wilgen, lijsterbes, els, enz.

Het terrein, heeft door zijn rijke afwisseling aan verschillende milieu's: bos en heide, dennen en loofhout, beken en vennen, een interessante veelsoortigheid in zijn flora en fauna binnen een relatief klein bestek; hiertoe draagt o.m. ook de zich in de bossen en langs sloot en plas ontwikkelde begroeiing met kamperfoelie, haagwinde, varens, bramen, oeverzegge, leverkruid, torkruid, hondsdrif, witte dovenetel, wilgenroosje, kale jonker, klein hoefblad en vele andere, bij.

Onder de broedvogels worden hier zeker veertig zangvogels aangetroffen.

De elzen, bieden aan vele trekkende en zwervende sijsjes in de winter het nodige voedsel, waarvan ze dan ook vaak en soms in grote troepen gebruik maken. Verder behoren in de trek-tijd sperwer, goudvink, bonte vliegenvanger, kramsvogel, koperwiek, kleine bonte specht en

Krooneend ♂
Maas bij Maaseik en Roosteren 15-11-'58.
foto prep. de Haan.

soms ook de boomklever tot de gasten aan wie hier gastvrijheid wordt verleend.

Het complex bevat naast het grote water vier vennen, waarvan de z.g. kleine IJzeren Man eveneens van kunstmatige oorsprong is. Maar laat ik er onmiddellijk aan toevoegen, dat de natuur in de loop der jaren hier alle sporen van kunstmatigheid heeft weggevaagd en dit heeft omgetoverd tot een landschappelijk zeer fraaie bos- en waterpartij, omzoomd met een rand van gele lis, klein hoefblad, hondsdrif, holpijp, heermoes, moeras-vergeet-mij-niet enz.

Dit water biedt broedgelegenheid aan wilde eenden, meerkoeten, waterhoentjes, dodaars en kleine karekieten. Eenmaal zag ik er een rosse woelmuis.

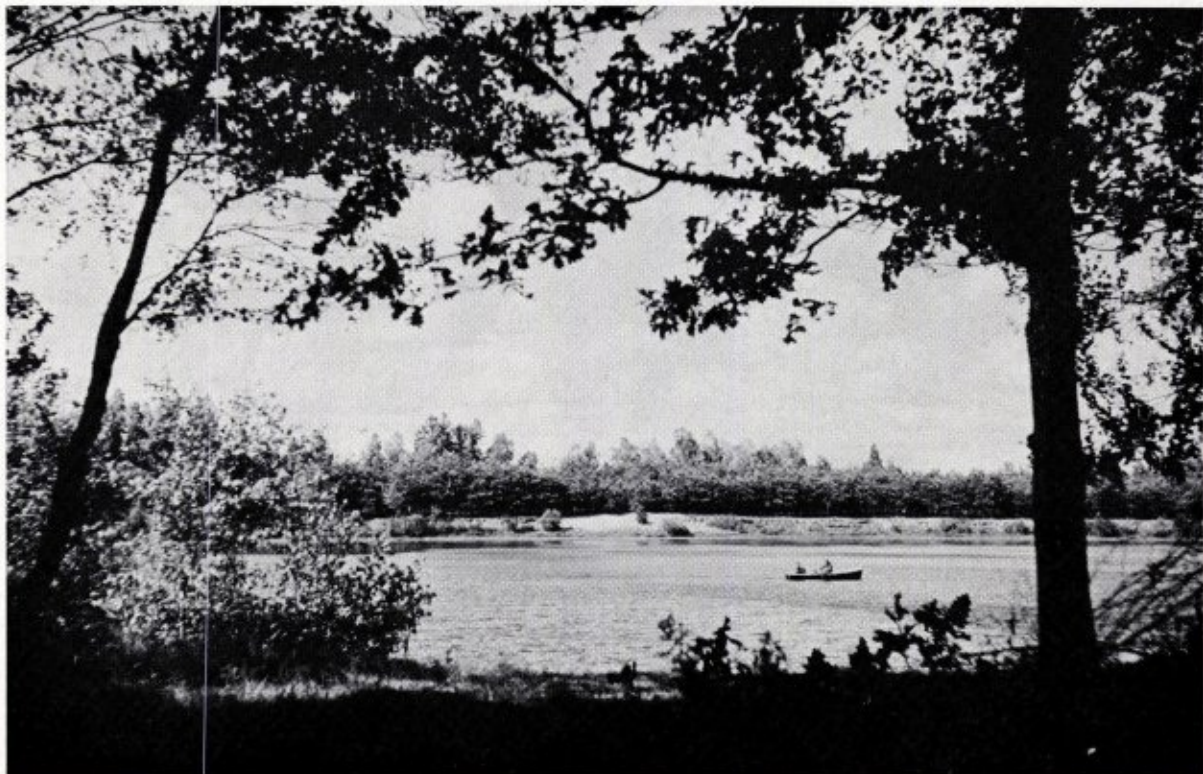
Wellicht het oudste van in de reeks van vier is het z.g. Geurtsven dat hoewel klein van oppervlakte, toch een geheel eigen karakter draagt. Ook hier weer een broedplaats van waterhoentje, dodaars, meerkoet en wilde eend

met daarnaast rietzanger, sprinkhaanrietzanger, tiftjaf en fitis. In bomen broedt de groene specht en soms ook de torenvalk. Het ven is omzoomd met braam, bitterzoet, vuilboom, waterbiezen en riet; waterdieren als groene kikkers, watertorren, waterwantsen, kokerjuffers, libellen zijn in een rijke variatie aanwezig.

Zo bezit dit natuurpark een schakel van vennen en plassen en is doorsneden door stromende beekjes, waarbij men op vele plaatsen de natuur haar vrije loopt heeft gelaten, hetgeen de bekoorlijkheid van dit gebied zeer ten goede is gekomen.

Als ik hier verder nog iets toe zou willen voegen, betreffende de belangrijkheid van de IJzeren Man voor de vogels, dan betreft dit in hoofdzaak de betekenis daarvan voor doortrekkende watervogels.

Vele gegevens daaromtrent kunt U aantreffen in: Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg door P. A. H e n s.

De IJzeren Man in 1940.

foto de Haan.

Als belangrijkste wil ik hier de waarnemingen memoreren van een zearend, visarenden, knobbelzwanen, paartje middelste zaagbek, nonnetje, geoorde fuut, kleine strandloper, roodkeelduiker, parelduiker, rouwkwikstaart, roodhalsgans e.a.

Van de niet gepubliceerde waarnemingen gedaan aan de IJzeren Man wil ik hier noemen:

2 febr. 1968	2 stormmeeuwen.
28 febr. 1968	paartje krakeend.
8 maart 1968	12 zilvermeeuwen hoog boven het water rondcirkelend.
27 maart 1968	5 knobbelzwanen, waarvan 2 in jeugdkleed.
18 maart 1968	1 mann. krooneend.
27 aug. 1968	1 visarend.
19 maart 1969	3 krooneenden (2 mann. 1 wijfje).

Vermoedelijk broedt hier aan de IJzeren Man momenteel de zwarte specht, terwijl ik er de laatste dagen geregeld een houtsnip heb waargenomen, hetgeen wel op broeden wijst.

In het hertenkamp bevindt zich een paartje van de mandarijneend (aangevoerd). Naast dit hertenkamp bevat het complex nog een camping.

Van de zoogdieren moet eekhoorn, konijn en veldmuizen worden genoemd, welke laatste hier zeker wel de hoofdschotel van het menu uitmaken van de hier broedende ransuilen. Ook werd een enkele maal het broeden van de bosuil vastgesteld, terwijl in de naaste omgeving de velduil in een reeks van opeenvolgende jaren heeft gebroed.

Het water van de IJzeren Man bevat veel waterplanten, hetgeen voor het beoefenen van de watersport een moeilijkheid oplevert; in het voorjaar van 1968 heeft men een grote hoeveelheid chemische stoffen aan het water toegevoegd, hetwelk het afsterven van nagenoeg alle waterplanten, alsmede van een enorme hoeveelheid levende organismen, tengevolge heeft gehad. De destijds aanwezige knobbelzwanen vertrokken onmiddellijk en de krooneenden, die van alle duikeenden voor hun voedsel wel het meest op waterplanten zijn aangewezen en hier een jaar later in maart 1969 neerstreken, toonden zich zeer nerveus en verdwenen weer zeer snel.

Opmerkelijk is, dat waar voorheen de zwaluwen met tientallen geregeld boven het wateroppervlakte vlogen op zoek naar voedsel, zulks thans nog slechts zeer sporadisch voorkomt.

Waterjuffer.

foto Jan van Eyk.

Het zal tevens duidelijk zijn, dat men hiermede een enorme belangrijke voedselbron voor de in dit water levende vissen heeft vernietigd. Men mag zonder meer aannemen, dat deze rigoureuze aanpak belemmerend zal werken op de ontwikkeling van deze dieren. In hoeverre dit, onder speciale omstandigheden ook nadelige gevolgen kan hebben voor hen, die van de IJzeren Man als zwemwater gebruik maken is moeilijk na te gaan.

Hier is het vermogen tot biologische zuivering, waarover het water met al zijn organismen beschikt, grof geweld aangedaan.

Laten we hopen, dat de techniek die over zovele andere middelen beschikt de mogelijkheid zal vinden langs andere wegen het gestelde doel te bereiken.

**VERSLAGEN
VAN DE MAANDVERGADERINGEN**

te Heerlen op 3 juni

De voorzitter van de afdeling Heerlen wenst de heer Sterken hartelijk geluk met zijn tachtigste verjaardag, zijn grote vitaliteit en zijn niet-aflatende belangstelling voor ons Genootschap. Het laatste blijkt weer uit het feit dat hij tezamen met de heer Coonen een groot aantal bloemen meebracht ter vergadering! Van deze zullen we slechts noemen *Hesperis matronalis*, Damastbloem. De soort behoort tot de fam. van de Kruisbloemigen, waartoe o.a. Muurbloem en Judaspenning behoren. Met de laatste vertoont hij wat de bloemkleur betreft grote overeenkomst, de hauwen zijn echter langgerekt, terwijl de hauwtjes van de Judaspenning zoals wel bekend is, breed-ellipsvormig zijn. De Damastbloem komt over geheel W. Europa voor, wordt vaak gekweekt en verwildert ook gemakkelijk. De soort werd op een stortterrein bij een oude kalkgroeve gevonden tussen Heerlen en Ubachsberg.

Verder wordt *Aristolochia clematites*, Pijpbloem, vertoond, gevonden langs de weg in Meerssenhoven. De bloembladeren van deze plant zijn met elkaar vergroeid tot een tweelligig bloemdek. De basis van de bloem is bolvormig, daarop volgt een nauwe buis die in twee lippen eindigt; de ene lip is veel groter dan de andere. De plant is om zijn bestuivings-techniek bekend. Kleine vliegjes worden naar binnen gelokt en kunnen de bloem niet meer verlaten, doordat de bloembuis van binnen dicht bezet is met haren die naar beneden gericht staan. Op dit moment is de stempel rijp, de meeldraden echter nog niet; zijn er nu bij die vliegjes exemplaren die reeds eerder een bloem bezocht hadden en met stuifmeel bedekt zijn, dan zullen deze de bloem bestuiven. Als dit heeft plaats gevonden dan gaan de meeldraden pas rijpen waardoor de insecten met stuifmeel bedekt worden. Hierna verwelken de haren in de bloembuis en de vliegjes kunnen ontsnappen. Ook de bloemstengel kromt zich zo dat de bloem horizontaal komt te staan, waardoor de insecten misschien nog eerder zullen ontsnappen, en een nieuwe bloem kunnen bezoeken. De soort komt behalve langs de grote rivieren in Nederland ook voor in de dui-

nen. Rijpe vruchten worden ten noorden van de Alpen bijna nooit gevormd, de plant is overblijvend en vermenigvuldigt zich door een wortelstok.

Dr Dijkstra heeft op 31 mei bij Berg en Terblijt een overvliegende kievit gezien en op dezelfde dag bij Eys een kievit-doffer die uit een korenveld opsteeg en op een stropende hond duikvluchten maakte. Waarschijnlijk verdedigde de vogel zijn jongen. De laatste tijd zien we meer kievitten tijdens de broedtijd op ongewone plaatsen.

De heer Bult werd 15 mei opgebeld door een in extase verkerende heer W. de Veen uit Schinnen. In een zeer moerassig terrein te Nuth had hij de aanwezigheid van een Cetti's Zanger kunnen vaststellen. Deze vogel kenden wij beiden uit de zuidelijke helft van Frankrijk. Prof. Voous schrijft in de Atlas van de Europese vogels over de verspreiding: „De noordgrens verloopt ongeveer bij de juli-isotherm van 21°, maar reikt in Frankrijk tot ongeveer 20°. Cetti's zanger vertoont opvallende populatieschommelingen, die klaarblijkelijk hoofdzakelijk het gevolg zijn van massale sterfte tijdens langdurige winters. Hiermede gaan in de regel verschuivingen van de noordgrens samen.”

Over de biotoop lezen we:

„Dicht struikgewas met veel slingerplanten, bramen en tamarisken, langs de oevers van rivieren en bosbeken, in moerassen en nabij rietvelden. Cetti's zanger leidt een uitermate verborgen levenswijze en beweegt zich hoofdzakelijk in een wirwar van slingerplanten en slingerende doortakken vlak boven de grond.”

U zult zich ondertussen afgevraagd hebben, hoe het dan mogelijk is de aanwezigheid van een vogel vast te stellen met een dergelijke levenswijze. Toch had de heer de Veen geen enkele moeite gehad met de determinatie. Deze vogel verraadt zijn aanwezigheid haast altijd door zijn karakteristieke zang. Een zeer luide slag, die met geen andere vogel te verwisselen is. Even plotseling als de zang begint, houdt deze op. Het gelukte ons nog diezelfde dag een geluidopname te maken. Hij liet zich slechts met grote tussenpozen horen. Zijn reactie op het geluid van een rivaal — zijn eigen zang — was matig, hoewel de frequentie van de zang toenam. Tenslotte waagde hij zich zelfs

even uit dekking, en ging op een in het water liggende boomstam zitten. De eerste impressie van de waarneming met het blote oog was: een rood-bruin vogeltje. Door de kijker bleek deze indruk veroorzaakt te worden door de donker rossige bovenzijde en staart, die „traps-gewijs” afgerond was. De onderdelen waren grauwwit met bruine flanken. Deze waren veel opvallender bruin dan in de „Vogelgids” is getekend.

Deze karekietachtige zanger komt voor in Zuid-Europa, is hier standvogel, en verder in Voor- en Zuidwest Azië en Noordwest Afrika. Hij staat als dwaalgast genoteerd in Engeland, Zwitserland en Duitsland. (nl. van 30-II tot 15-V-1961 aan de monding van de Ahr). België mag de vogel sinds vorig jaar tot zijn broedvogels rekenen. Zover is het in ons land nog niet gekomen. Het is gebleven bij een enkel terrein, waar de vogel verbleef, doch de heer de Veen attent gemaakt op het geluid, vertelde deze zang reeds een week eerder gehoord te hebben. Hij had het voor de zang van een „luie” nachtegaal gehouden.

te Maastricht op 5 juni

Dr. van Nieuwenhoven opent als vicevoorzitter de vergadering. Prof. van Boven is vanavond verhinderd hier aanwezig te zijn.

Er is slechts één ingekomen stuk. Het betreft een vogelwaarneming van de heer A. J. J. Jacobs uit Venlo. Hij nam op 31 mei j.l. een Roodhalsfuut waar tussen Helenaveen en Griendsveen, een datum die hij ongewoon acht voor deze vogel. Dr. van Nieuwenhoven is echter van mening, dat dit niet zo uitzonderlijk is, het tijdstip valt nog binnen de normale doortrek-periode voor dieren, die in het Noorden broeden.

Het programma van deze avond omvat alleen korte mededelingen van de leden.

Allereerst laat de heer Johns zijn fotoalbum circuleren met opnamen van de laatste excursies. Wie er belangstelling voor heeft kan afdrukjes bestellen. De heer Genemans introduceert twee jongelui, Ruud Pfaf en Peter Verhallen die reeds geruime tijd vogelwaarnemingen doen in de omgeving van Opgrimbie (B.). Nesten waar gebroed wordt, laten de jongens met rust. Zij hebben hun waarnemin-

gen overzichtelijk geregistreerd. Ook hebben zij een ei van een korhoen meegebracht. Naar aanleiding hiervan ontstaat een discussie over de binding van kuikens in het algemeen aan een (moeder-)dier. Er blijkt hier sprake te zijn van een kritische periode waarbinnen deze binding alleen tot stand komt. Mej. van Wessem merkt op, dat kuikens, uitgebroed in een broedmachine later wel gemakkelijk in een toom meelopen, zij hebben blijkbaar geen binding.

Het woord is vervolgens aan Br. Virgilius. Spr. heeft dit voorjaar veel ex. bijen en wespen opgekweekt uit hout, stengels en slakkehuisjes, die hij de voorbije winter verzameld had in Z.-Limburg en aangrenzend Belgisch gebied. Van de tot nu toe uitgekomen 47 soorten, zijn de volgende het interessantst:

- x *Megachile lapponica* Thms.: een paartje, Mamelis uit boomstronk, Encibos uit paal.
- Crossocerus pubescens* Sh.: Kolmond, Schark en Encibos uit stronk, weipaal, meidoornhout en vlierstengel.
- Crossocerus podagricus* Lind.: Caestert en Eben uit wilgehout en weipaal.
- Crossocerus cinctus* Dhlb.: Caestert, Kannerbos, Borgharen, Bemelen en Beyarttuin uit vlier en es.
- Crossocerus confusus* Schulz.: twee ♂♂, Smeermaas uit wilgehout.
- Crossocerus congener* Dhlb.: Gronsveld, Wonck en Schark uit paal en meidoorn.
- x *Crossocerus cetratus* Sh.: een ♀, Eben uit vlierstam.
- Passaloecus corniger* Sh.: Slavante, St. Pieter, Tombe, Nekem en Mamelis uit verscheidene soorten dood hout.
- Psenulus schencki* Tourn.: een ♀, Schark uit berberistakje.
- x *Pemphredon morio* Lind. (*carinatus* Thms.): Slavante, Savelsbos, Mamelis en Smeermaes uit dood hout.
- Pemphredon clypealis* Thms.: Mamelis uit boomstronk.
- x *Nitela spinolai* Dhlb.: Schark, Caberg, Mamelis, Eben en Wonck uit paal, boomstronk en meidoorn.
- Omalus violaceus* Scop.: Slavante, St. Pieter, Tombe, 't Rooth en Eben uit dood hout.
- Omalus aeneus* F.: een ♂, Borgharen uit paal.

De aangekruiste soorten zijn nieuw voor de St. Pietersberg.

Tot slot nog een correctie: Het *Dipogon*-mannetje, dat ik in 1966 uit een *Sorbus*-stam kweekte, dat ik aanvankelijk als *nitidum* Hpt. determineerde, maar dat later op gezag van P. M. F. Verhoeff als *hircanum* F. werd gepubliceerd, is volgens de Pompilidae-specialist, R. Wahis, toch inderdaad *nitidum* Hpt.

Dr. van Nieuwenhoven dankt Br. Virgilius voor de fraaie collectie die hij heeft laten circuleren. De heer van Noorden is van mening, dat waarschijnlijk verschillende dieren in werkelijkheid niet zo zeldzaam zijn als wij denken, maar dat de naturomstandigheden een voorname rol spelen. Dr. van Nieuwenhoven formuleert dit als volgt: alles is overal, maar het milieu selecteert. Dr. Montagne vraagt of Br. Virgilius niet eens een proef kan nemen door van een weipaal één stuk in een vochtige kelder te leggen. Men zou dan later kunnen vergelijken wat er uit de verschillende delen tevoorschijn komt.

Mej. drs. van Wessem heeft een mededeling van Br. Arnoud. Deze schenkt een tweetal wantsen die nieuw zijn voor ons land.

a. *Anthocoris visci* Dgl. De derde en laatste f.n.s. wantsensoort die ook in

Ned. op maretak te verwachten was. Zie N.M. 37, (1948, p. 54). en 47, (1958, p. 134)

b. *Anthocoris butleri* LeQ. waardplant *Buxus*. f.n.s.

De heer Grégoire vraagt, of alle wantsen zo'n onaangename lucht verspreiden. Heel vaak is dit wel het geval. Mej. Drs. van Wessem zegt, dat de kwalijke smaak van sommige frambozen eveneens door wantsen veroorzaakt wordt.

Br. Arnoud heeft ook nog enkele ex. van de libel *Cordulegaster boltinii* Don. aan het Museum geschonken, waarover een artikel gepubliceerd is in een der vorige afleveringen van deze jaargang (zie blz. 72).

Tenslotte worden er een aantal dia's vertoond. Eén serie is afkomstig van Br. Thomas More en heeft betrekking op de voorlaatste excursie naar de Eifel. Dr. Montagne licht de interessante plaatjes toe.

De tweede serie betreft een schenking van wijlen ons lid de heer Williams. Deze dia's zijn hierom zo belangrijk, omdat de foto's genomen werden in gezelschap van de heer Grégoire, die de planten verzamelde, droogde en ze als het „herbarium Grégoire” aan het Museum schonk. Het betreft een zeer grote collectie van soms zeldzame planten, waarbij de heer Grégoire zelf toelichting geeft.

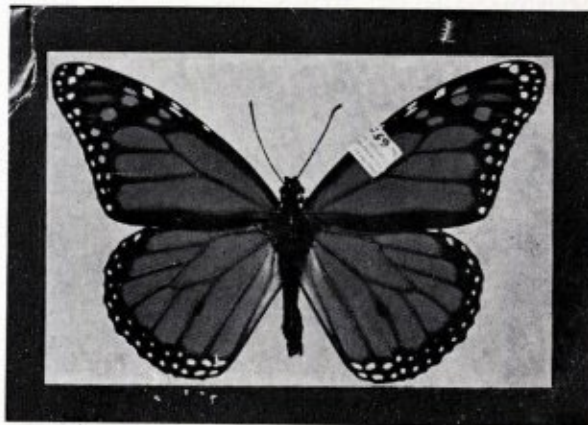
Dr. van Nieuwenhoven dankt de heren Montagne en Grégoire voor hun uitleg. Hierna wordt de vergadering gesloten.

te Maastricht op 3 juli

Wegens uitstедigheid van Voorzitter en Vice-voorzitter opende Dr. Kruytzer de drukbezochte vergadering; het verheugt hem om evenals 5 jaar geleden, wederom professor Prick uit Nevada, USA, te mogen begroeten die zich bereid verklaarde voor het Genootschap te spreken over:

Trek en overwintering van de Monarchvlinder (*Danaus plexippus* L.) op de Westkust van Noord-Amerika.

De Monarchvlinder (*Danaus plexippus* L.), die afkomstig is uit Noord-Amerika, is een der weinige trekvlinders ter wereld waarvan de vliegroutes en de trekbewegingen nauwkeurig bestudeerd zijn. Van deze vlindersoort trekken alle individuen naar vaste overwinteringsplaatsen aan de Oost- en Westkust van de Verenigde Staten en de Golf van Mexico. Ondanks zijn korte levensduur (minder dan een jaar) trekt deze vlinder ieder jaar zuidwaarts naar precies dezelfde plaatsen. Door deze gewoonte is er een grote belangstelling ontstaan voor de „Monarch butterfly”. Zo is bijvoorbeeld het plaatsje Pacific Grove om deze vlinder bekend geworden. Het ligt op de noord-

De Monarch vlinder.

westelijke punt van het Monterey schiereiland, 125 mijl ten zuiden van San Francisco. Hier zijn drie pijnboomgroepen (*Pinus radiata*) waar jaarlijks de Monarch overwintert: de vlinderbomen. Juist de pijnboom — samen met de *Eucalyptus* en andere bomen met smalle bladeren — is uiterst geschikt hiervoor, omdat de Monarch zich met de klauwtjes van de voet stevig aan deze smalle bladeren kan vasthaken.

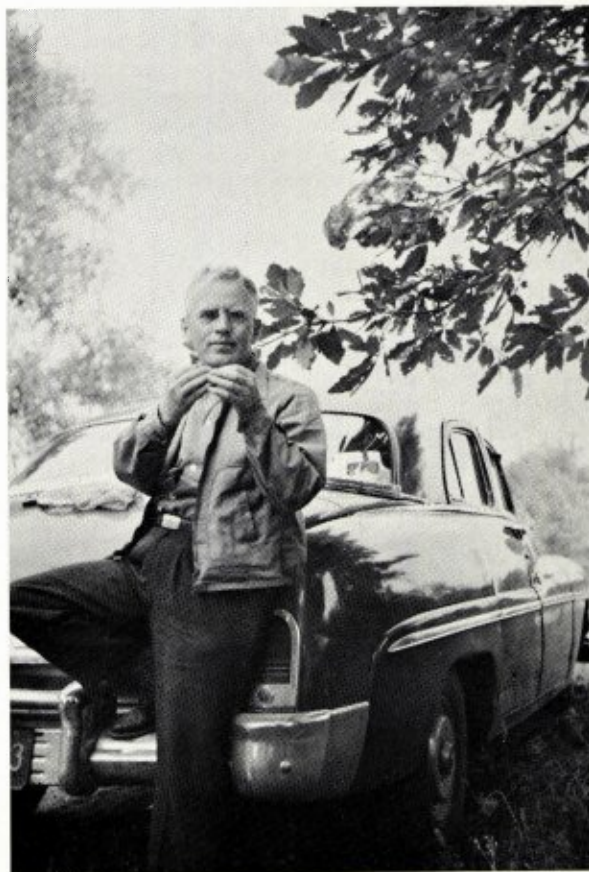
De trek begint voor de pas ontpopte Monarchvlinders uit het noorden vanaf begin juli. Het begint met kleine vluchten die komen uit Alaska en Canada, maar onderweg sluiten zich veel soortgenoten aan, zodat hun aantal spoedig in de duizenden loopt. Meestal wordt er slechts overdag, bij zonnig weer, gevlogen. 's-Nachts wordt gerust op jaarlijks dezelfde plaatsen. De vliegsnelheid is 12 tot 15 mijl per uur; de grootste afstand is 2000 tot 3000 mijl. Eerst een tocht langs de kust van de Stille Oceaan tot aan de grote rustplaats, vóór de overtocht over 25 mijl zee naar het schiereiland en Pacific Grove begint. De vlinders wachten daarvoor soms wekenlang een mistvrije dag af, en steken dan als één grote kleurrijke wolk de watervlakte over. Nu volgt een tijd van rusteloos gefladder, die overgaat in de stilte van de overwinteringssluimer van eind oktober tot half maart. Mist, storm en vorst blijven daarbij de aartsvijand van de Monarch. Typisch is dat de Monarch uitzonderlijk goed tegen water bestand is: vijf vlinders, ondergedompeld in 18 inches water, werkten zich niet alleen naar de oppervlakte, maar vlogen bovendien onmiddellijk weg.

In het voorjaar wekt de komst van de lente opnieuw het trekinstinct van de vlinderbevolking. Het paren begint en de wijfjes zoeken de milkweedplant (*Asclepias syriaca* L.) op, waaraan zij hun eitjes afzetten en die tevens het enige voedsel voor de rupsen is. Om het milkweed te bereiken moeten ze vaak grote afstanden vliegen. Na drie tot vijf dagen komt uit het eitje de rups te voorschijn, tien tot veertien dagen later volgt het popstadium; dit duurt hoogstens twee weken, dan begint een nieuw vlinderleven.

Wetenschappelijk bestaat er grote belangstelling voor deze trekvlinder. In 1930 al verscheen van C. S. Williams „The migration of butterflies”, waarin hij de term „trekken”

beschrijft „als een periodieke, min of meer in één richting uitgevoerde, ononderbroken beweging, begeleid door krachtsinspanning van het dier dat er invloed op uitoefent, met als resultaat dat dit verdwijnt uit zijn dagelijks operatiegebied zonder daarin terug te keren”.

De volgende technische termen worden hiervoor gebruikt: „emigratie” (emigration) zou de uittrekkende beweging omschrijven. De intocht kan worden aangeduid met „immigratie” (immigration). Waar uittocht uit een bepaald gebied gevolgd wordt door een hernieuwd intrekken in het oorspronkelijk woongebied, zou men moeten spreken van „remigration.” Wij zullen voor het gemak slechts het woord trek gebruiken, als equivalent voor het juistere remigration.

Prof. Prick maakt zich verdienstelijk bij het trek-onderzoek.

Het trekken bij dieren is een erfelijke aanleg. Het is een genotypisch gebonden soorttypisch gedrag: een instinctief gedrag, in dienst van het behoud van individu en soort. Een minimumtemperatuur blijkt voor de Monarch ca. 55° F. Bovendien heeft hij een voortdurende behoefte aan voedsel. Dit wordt bevestigd door waarnemingen die Prof. U r q u h a r t deed omtrent de trek van de Monarch, nadat hij vele vlinders gemerkt had met een label van 17 bij 7 millimeter. Vele exemplaren van de vlinder werden na hun dood naar het museum van Toronto opgestuurd, zoals hij op de label, die op de gedeeltelijk ontschubde vleugel geplakt was, verzocht had. Op deze wijze kon hij een groot aantal trekrouden in kaart brengen.

Over de oorzaak van de trek van de vlinders zijn twee theorieën in omloop. De eerste schrijft de Monarch een zwerminstinkt toe, dat hem in de winter tot groepsconcentratie zou brengen. De tweede zoekt een verklaring hierin, dat de mannetjes van de Monarch een scherpriekende stof zouden afscheiden, waardoor voor een gevoelig reukorgaan de trekweg volledig gebaad was. Dat de voelsprietten van de Monarch zo teer zijn en zwak ontwikkeld, moet slechts uiterlijke schijn zijn, als het waar is dat voor het reukorgaan van de vlinders de voelsprietten zo belangrijk zijn.

Het schijnt dat de Monarch omdat zijn voedsel de bittere milkweedplant is, zelf ook bitter van smaak is en daarom gemeden wordt door vogels en andere insekteneters. In verband hiermee staat de interessante waarneming van B a t e s, dat vogels ook de Viceroy-butterfly sparen, een vlinder die uiterlijk sterke gelijkenis vertoont met de Monarch. Onder deze mimikri-theorie heeft U r q u h a r t echter de fundamentele weggeslagen door de proef op de som te nemen en zelf een Monarch te eten: het dier bleek volkomen smaakloos. Schrijver dezes heeft echter waargenomen dat vogels inderdaad de Viceroy meden, om redenen die hem — behalve door de theorie van B a t e s — onverklaarbaar lijken.

Tenslotte nog iets over het vertrek van de Monarch uit zijn overwinteringsverblijf. Dit vertrek geschiedt niet in één grote wolk, maar individueel of in zeer kleine vluchten. Vraag is hierbij waarom de Monarch toch altijd weer

zijn terugtocht aanvangt. Een herinnering aan zijn vroegere woonplaatsen zal hij zeker niet hebben. Dat zou te anthropomorf gedacht zijn. Volgens waarnemingen speelt het klimaat een zekere rol. Overigens valt hierover niets te zeggen dan dat het instinkt dat hem in de herfst naar het zuiden drijft, hem in het voorjaar naar noordelijker streken doet gaan, waar de wijfjes hun eieren leggen. Hieruit ontstaat een nieuwe generatie van de Monarch, die in juni of begin juli rondvliegt, en door een mysterieus instinkt daartoe gedreven, in een schijnbaar nimmer eindigende kringloop op haar beurt de indrukwekkende zuidertrek begint.

De lezing die verlucht werd met een keur van dia's werd gevolgd door een geanimeerde discussie waarbij vooral pater Munsters nog vele wetenswaardigheden over de vlindertrek vertelde.

Tot slot dankte Dr. Kruytzer zowel Prof. P r i c k voor zijn boeiend relaas, alsmede diens neef, de heer M. P r i c k s.j., med. stud., die het verslag van de lezing zal opstellen.

„Beste wensen voor een mooie zomer-vacantie en een tot ziens in september” besluiten de vergadering.

Volledigheidshalve volgt nog een literatuurlijst over de Monarch:

Literatuur

- BASTIN, S. L.: Butterflies travel four thousand miles. St. Nicolas, 1925, 53.
 BEALL, GEOFFREY: A coordinated study on the migration of the Monarch butterfly. Lepidopterists' News, 1951, 5.
 BENTINCK, G. A.: Nogmaals Danaus plexippus L. Ent. Berichten, 1937, 9.
 GREEN, IVAH: The Monarch butterfly, Enc. Britt., True-to-Life books no. 11, Chicago — New York — London, 1964.
 LEMPKE, B. J.: Danaus plexippus L. and Pararge A-chine Scop., Ent. Bericht., 1937, 9.
 MUNSTERS, A.: Vlinder-Phaenologie. Nat. hist. Mnd-bl., 36-9/10, 1947, 70-74.
 MUNSTERS, A.: Vliindertrek. Nat. hist. Mnd-bl., 40-4, 1951, 55-56.
 URQUHART, F. A.: A proposed method for marking migrant butterflies. Can. Ent., 1941, 73.
 URQUHART, F. A.: The Monarch butterfly, University of Toronto Press, 1960, Toronto, Canada.

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN ZUID-LIMBURG VII

door

door J. H. M. Hilgers

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br.
Grote Muggenorchis

De grote muggenorchis is niet beperkt tot Zuid-Limburg. Deze soort is elders in Nederland in blauwgraslanden en sommige duinvalleien nog wel te vinden. Het is misschien wel zo dat Zuid-Limburg niet meer het belangrijkste centrum in Nederland is van de verspreiding van deze orchidee.

In Zuid-Limburg was deze soort niet beperkt tot het Krijtdistrict, maar kwam ook voor in de fluviaatle afzettingen langs de Maas, de Geul en de Selzerbeek, die meestal kalkrijk zijn. Behalve in beemden langs beken en rivieren werd ze gevonden in venen in het Lössdistrict en het Subcentreurop district, maar op deze vindplaatsen die voor en na ontgonnen werden is ze nu waarschijnlijk voorgoed verdwenen. Hier moet mij van het hart dat de Natuurbeschermingsinstanties in deze streken wellicht te veel aandacht hebben besteed aan de reservaten van het Krijtdistrict, met name de kalkgraslanden en eikenhaagbeukenbossen, misschien ten koste van enkele orchideerijke beemden en venen in de andere plantensociologische districten van Zuid-Limburg.

Van de nog bestaande populaties op de kalkgraslanden valt op de enorme populatie van de Kunderberg. Hier vinden we 20.000-25.000 individuen volgens een voorzichtige schatting van de reservaatbewaker. Merkwaardigerwijs vermeldt de Wever van deze vindplaats dat er in 1931 nog maar 1 exemplaar voorkwam en dit is dan ook een van de beste voorbeelden dat tengevolge van de Natuurbescherming in dit gebied een orchideeënpopulatie zienderogen zich herstelde.

Deze soort is tot op zekere hoogte te vergelijken met *Platanthera bifolia* die ook in kalkgraslanden (alhoewel vaak op de zure lössleemgronden en grinden) voorkomt en tegelijkertijd in vochtige weilanden en beemden, samen met sommige *Dactylorhiza* soorten.

Wel worden bij deze welriekende nachtorchis twee variëteiten of ondersoorten onder-

kend in de verschillende milieus: *Platanthera bifolia* var. *laxiflora* Dréj en variëteit *densiflora* Dréj. De eerste zou kenmerkend zijn voor kalkheuvels, de laatste voor heidevelden. Dit is niet het geval bij *Gymnadenia conopsea*, waarvan de individuen uit de kalkgraslanden nauwelijks of in het geheel niet te onderscheiden zijn van die der vochtige graslanden en moerassige streken. Het is waarschijnlijk om deze reden dat Die mont en van de Ven (1953) deze soort die in verschillende kalkgraslandopnamen werd aangetroffen, toch niet rekenden tot de kensoorten van dit kalkgrasland (*Mesobrometum koelerietosum cristatae*). Uit de tabel zal blijken dat er nog maar 6 vindplaatsen over zijn en wel allemaal in graslanden en struwelen op de kalkheuvels. Ik betwijfel echter enigszins of werkelijk alle vindplaatsen in de beekdalen en venen verdwenen zijn. Voor

Grote Muggenorchis.

fotoarchief De Wever

deze soort geldt evenals voor *Orchis morio* dat ze wellicht nog wel hier en daar te vinden zal zijn op de oude bekende vindplaatsen. Ik schat daarom de achteruitgang van 30 tot 40 bekende vindplaatsen in het begin van deze eeuw tot 6 à 10 vindplaatsen in 1966.

De aangegeven 6 vindplaatsen bevinden zich in de natuurreservaten, waar deze soort dus wel behouden blijft voor de Limburgse flora. De achteruitgang is juist op tijd een halt toegeeroepen. In een enkel geval is er sprake geweest van vooruitgang met betrekking tot de populatiegrootte van een oude vindplaats na aankoop door Staatsbosbeheer.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Pietersberg, Caestert	De Wever. Voor 1930.
Gronsveld	2. Riesenberg	De Wever. Voor 1930.
Berg en Terblijt	3. Meerssenerberg	De Wever. Voor 1930.
	4. Geulemerberg	De Wever. Voor 1930.
	5. Houthemerberg	De Wever. Voor 1930.
Bunde	6. In de Pas	De Wever. In de jaren '20 sterk achteruitgegaan.
Geulle	7. Oost- en Westbroek	De Wever. In de jaren '20 sterk achteruitgegaan.
Schin op Geul	8. Gerendalsbos-sen	Van Loo van Staatsbosbeheer. 1966, 12 ex.
	9. Sousberg	De Wever. In de jaren '20 reeds weinig.
Wylre	10. Gronzedal	Van Loo van Staatsbosbeheer. 1966, 9 ex.
	11. Beritzenhoven	De Wever. 2 herb. ex. 1910.
	12. Dolsberg	Van Loo van Staatsbosbeheer. 1966, 127 ex.
	13. Stokkemberbos	De Wever. In 1928 nog zeer veel. Misschien wordt hier dezelfde vindplaats bedoeld als onder 12.
	14. Berghoven	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966, 6 ex.

Eys-Wittem	15. Eyserberg	De Wever. Voor 1930.
	16. Cottessen, Epen	De Wever. Herb. ex. 1912.
	17. Onderste bos, Epen	De Wever. Voor 1930.
	18. Kaardenbeek	De Wever. 1928, weinig ex.
Voerendaal	19. Wrakelberg	Demollin van Staatsbosbeheer. 1966, 5 ex.
	20. Kolmont	De Wever. Voor 1930.
	21. Schelsberg	De Wever. Omstreeks 1920.
	22. Putberg	Gregoire, 1940-1950. Verdwenen ?
	23. Keversberg	De Wever. 1924. Weinig ex.
	24. Kunderberg	De Wever vermeldt in 1931 nog 1 ex. In 1966 schatte Demollin van Staatsbosbeheer de populatiegrootte ca. 20.000-25.000 individuen.
Vaals	25. Lemiers, Selzerbeek	De Wever. Omstreeks 1930 nog maar weinig ex.
Heerlen	26. Musschemigerveen	De Wever. Sedert 1924 bijna verdwenen.
Hoensbroek	27. Overbroekbeemden	De Wever. In jaren '20 nog veel.
Nuth	28. Vaesrade, Veen	De Wever. In jaren '20 reeds sterk verminderd.
Brunssum	29. Schuttersveld, Veen	De Wever. Vrijwel verdwenen omstreeks 1930.
	30. Rumpenerven	De Wever. Vrijwel verdwenen omstreeks 1930.
Schinveld	31. Veen bij Ruyscher	De Wever. In jaren '20 nog maar weinig ex.
Jabeek	32. Tommerbroek	De Wever. Nog maar weinig in de jaren '20.

(wordt vervolgd)

Vorige artikelen staan in *Natuurhistorisch Maandblad* jrg. 56, 1967, blz. 138; jrg. 57, 1968, blz. 195; jrg. 58, 1969, blz. 7, 30, 47 en 78.

Stichting
HET
LIMBURGS
LANDSCHAP

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgs Landschap” in haar streven en geeft U op als contribuant aan het secretariaat.

Minimum bijdrage per jaar f 10.— over te maken op postgiro no 103.86.04.

Secretariaat:

DEKEN v. OPPENSINGEL 23, TEL. 04700-17868
VENLO

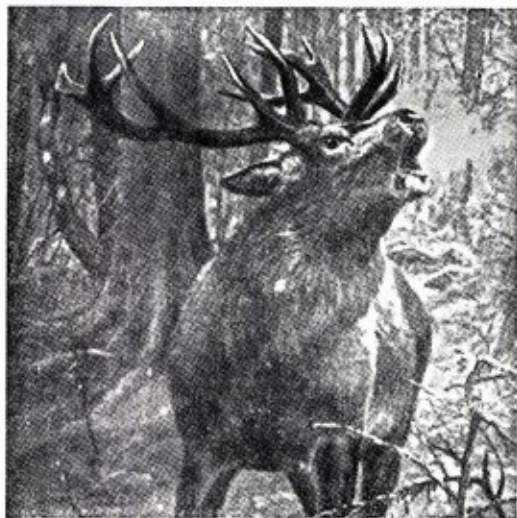

HET BIER WAAR LIMBURG TROTS OP IS

DRUKKERIJ GOFFIN
MAASTRICHT

DRUKKERS VAN DIT BLAD

NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 12121

In ons zoölogicum bevinden zich circa 600 opgezette dieren o.a. leeuwen, beren, giraffen, ooievaars, kraanvogels etc., welke wij door geheel Europa verhuren, aan exposities, musea, scholen, universiteiten en winkelbedrijven, waar ze respectievelijk gebruikt worden voor onderwijsdoeleinden en als blikvangers.

Verder hebben wij in voorraad: schedels, skeletten, huiden, geprepareerde zoogdieren, vogels en uitheemse gebruiksvoorwerpen, welke wij ter verkoop aan te bieden hebben.

Bezoekt ons Wereld Dieren Panorama
Zoölogisch Museum

Kloosterweg Valkenburg Tel. 04406-3346
UNIEK IN NEDERLAND

Ministerieel erkend zoölogisch preparateursbedrijf en vellenbereiderij

JAC. BOUTEN (v/h Leo Bouten)

Veegtesstraat 13 (Industrieterrein de Veegtes) Venlo Telefoon (04700) - 1 23 03

VOOR MAASTRICHT
UW HOTEL

* BEAUMONT *

*

STATIONSTRAAT
TELEFOON 04400-16285

HET MAANDBLAD
**BLIJDORP
GELUIDEN**

ZAL OOK U
INTERESSEREN

Het brengt U artikelen over het doen en laten van allerlei exotische dieren zoals dat in een diergaarde van nabij kan worden gadegeslagen en over uithemse gewassen in hun omgeving. De kosten bedragen slechts f 2.50 per jaar. Proefnummer wordt U op aanvraag gaarne toegezonden.

STICHTING KONINKLIJKE ROTTERDAMSE DIERGAARDE

Tel.: 282965 Giro: 384741

Bezoekt de toonkamers der

Alle elektrische toestellen, die de huisvrouw het werk kunnen verlichten, zijn aldaar, zonder verplichting tot kopen, in werking te zien.

Zeer ruime sortering wasmachines, wascentrifuges, fornuizen, komforen, stofzuigers, koelkasten, kachels, strijkijzers, enz. enz.

MAASTRICHT, Wolfstraat 20
ROERMOND, Neerstraat 40
VENRAY, Paterstraat 23

ZEER GUNSTIGE
BETALINGSVOORWAARDEN